

Te Tāhuhu o
te Mātauranga
Ministry of Education

Peleni o Fakatinoga mo Ākoakoga a te Pahefika

2020–2030

Fakafoūga o te 2023 | Kotokotoga

Ko he ā tā te Mālō e fai ke lagolago ai ki na hūiga iēnei?

- » Ko te pahina tenei e fakatatia mai ai na fakatinoga mai te tauhaga 2020 ka fakaauau e ki mātou ma na fakatinoga fou kua fakamautū mai te Mālō ke fakataunuku mai te 2020. Kua ki mātou fakatotokā foki te fakataunukuga o iētahi fakatinoga mai te Peleni o Fakatinoga 2020. E ke mafaia oi kikila ki na vaega ienei i **na pahina 40-41** o te Peleni o Fakatinoga 2023.

Hūiga Tāua 1:

Hūiga Tāua 2:

Hūiga Tāua 3:

Gälulue fakatahi fakafetauāfetufaaki ma na komiuniti Pahefika kehekehe ke tautali ki na manakoga ko hē ki tautaligia, fakatahi ai ma te fakaolaola ma te fehoahoaniga ki auala kehekehe mo te fakaaoagāgia o na gagana e lua, Pahefika ma hetahi, pe ko te fakaogā lahi o he gagana Pahefika i na ākoakoga

Tautali atu ki na fāiga fakailoga tino ma na fāiga fakapito i loto o na ākoakoga

Ke fakakau ia faiākoga uma, na takitaki ma na faiākoga kua iei te tomai fakapitoa ke fai ni fakatinoga e fakatonutonu lelei, kae, ke ki lātou iloa ma malamalamā ki na aganuku ma na faifaiga a na tino ākoakogia kehekehe mai te Pahefika

Na Pito:

Vahega Kāmata

Ākoga

Ākoga Tulaga tolu

Komiuniti

Ka fakaauau e ki mātou na fakatinoga ienei mai te Peleni o Fakatinoga 2020

- Ke tuku atu te Ka Ora Ka Ako | Na meakai hē totogia i loto o na Ākoga mo na fanau ākoga e fakālofa (**taki e te MoE**)
  -
- Tuku atuga o na hikolahipi a te Tulī Takes Flight, ko he vaega o ni taualofa o te Mālō mo tana fakatokehēga mo te Dawn Raids (Na ohofakiga i na vaveao)¹ (**taki e te MoE**)
  -
  -
- Fakatele te Polokalame mo te Toe Hūiga o te Ākoakogia o te Fakailoga Tino (Unteach Racism), ma ni peleni mo te lakahaga 2, ka lavea ai he kikilaga patino ki na mea na tutupu ki na tino Pahefika (**taki e te Teaching Council**)
  -
  -
- Fakatinoga o ni fakamuamuaga mo ni Koleniga ma ni Ākoakoga Fakapitoa fakalotoifale, ke kikila totoka ki te fakaleleiga o na iloa ma na mafai, ko te faifaimea fakatahi ma te fakaolaola o na fāiga mo te tutuha o na tino uma (**taki e te MoE**)
  -
- Fakatelega o te Te Hurihanganui – ni fehoahoaniga fou ke tautali ki te matākupu o te fakailoga tino ma te fai mea fakapito, ma ke fehoahoani ki kāiga e kaufakatahi i ni ākoakoga i na vaega ienei, fakatahi ai ma te Matāgaluega o Ākoakoga ke gälulue fakatahi ma na paāga ke fakatele ai tenei matākupu ma ke iloilo tona fakatinoga (**taki e te MoE**)
  -
- Fakatelega o te Tautai o le Moana ke fakaolaola ai te iloa ma te mafai o puleākoga ke fakalelei atili na taunukuga ke fehoahoani ki te olatia o fanau ākoga Pahefika (**taki e te MoE**)
  -
- Fakatelega o te Fakatupega mo na Huiga Fou o na Ākoakoga mo Pahefika (Pacific Education Innovation Fund), fakatakitakiga ko te fakatelega o he motele mo te Olatia o Pahefika mo ni ākoga kua taketi kiei (**taki e te MoE**)
  -

¹ Ko na fakatinoga mo te Hūiga Fai Fakatahi (Joint Initiative) na hui ke tuku mai ai na hikolahipi o te Tulī Takes Flight, fakatahi ma na taualofa o te Mālō ke tautali mai ai i tana fakatokehēga mo na Ohofakiga i na Vaveao (Dawn Raids).

Hūiga Tāua 4:

Fai ni faigā paāga ma na kāiga ke fatu ai ni avanoa faka-te-ākoakoga fakatahi ma faiākoga, na takitaki ma na faiākoga e iei ni iloa fakapitoa kae ke mafai ke tautali atu ki na manakoga mo te ākoakogia vena te hakiliga o ni galuega

Hūiga Tāua 5:

Fakaolaola, ma tāofiofi mai vēnā foki ke fakatāua na faiākoga, takitaki ma na tino e i ei ni o lātou tomai fakapitoa, ma e agavaka mai na fenua kehekehe o te Pahefika

- Fakatelega o te NCEA ma te polokalame Le Pasifika (**taki e te NZQA**)
  -
- Fakaaoga te Whānau Toolkit ke takiala ai ia matua i na huiga ki te NCEA, fakatahi ai ma te Fatuga o ni lihohi patino mo na kāiga Pahefika (**taki e te MoE ma te NZQA**)
  -
- Fakatelega o he polokalame pitohili te lelei o te Talanoa Ako ke fehoahoani ki na kāiga (**taki e te MoE**)
  -
- Fakatelega o te Fakatupega Fehoahoani mo na Ākoakoga Pahefika (Pacific Education Support Fund), *fakatakatakiga, ko te gālulue fakatahi ma ki lātou e tuku maia na fakatupega ke fehoahoani ki na ākoga ma na kāiga ke ki lātou mafai aoi fekuikuiaki i loto o te hihitemi o ākoakoga ke toe fakafehokotaki ma ke fakaauau na fehokotakiga ma na ākoakoga* (**taki e te MoE**)
  -

- Tuku māiga o ni ākoakoga ma ni fakaleleiga o na iloa fakapitoa (PLD), ke takiala ma fehoahoani ai ke fakamakeke na pulepulega ma te kikilaga o na Vahega Kāmata Pahefika (**taki e te MoE**)
  -
- Fakalelei atili te iloa agai ki na huiga a te Fono a Faiākoga (Teaching Council) i te 2019, mo te gagana Igilahi ma na manakoga ke lehitagaliga kui atu i he poloketi e taketi patino mo fehokotakiga ma ke hakilikili ai na afainaga o na huiga iēnei (**taki e te Teaching Council ma te MoE**)
  - ●
- Fatufatuga o ni hini ma na fakatinoga i te Takiala mo te Kaufaigaluega i na Ākoakoga (Education Workforce Strategy), ke fehoahoani ma ke fakatuputupu te aofaki o faiākoga Pahefika² (**taki e te MoE**)
  -

²Ko na galuega mo he Takiala mo na Tino Faigaluega i na Ākoakoga (Education Workforce Strategy) na taofiofi mālie i te 2021, ona ko na fakamuamuaga na fuli uma ki te fehoahoniga ki na tautuaga faka-te-ākoakoga ke kikila ma ke gālulue i loto o te vaitau o te Koviti-19. Ko te fakaholoholo manuia o na galuega mo na vahega kāmata ma na tino faigaluega i loto o na ākoga ko he galuega tumau i lalo o te polokalame gālue a te Matāgaluega o Ākoakoga.

Hūiga Tāua 1:

Gälulue fakatahi fakafetauāfetufaaaki ma na komiunitī Pahefika kehekehe ke tautali ki na manakoga ko hē ki tautaligia, fakatahi ai ma te fakaolaola ma te fehoahoaniga ki auala kehekehe mo te fakaaogāgia o na gagana e lua, Pahefika ma hetahi, pe ko te fakaogā lahi o he gagana Pahefika i na ākoakoga

Hūiga Tāua 2:

Tautali atu ki na fāiga fakailoga tino ma na fāiga fakapito i loto o na ākoakoga

Na Pito:

Vahega Kāmata

Ākoga

Akoga Tulaga Tolu

Komiunitī

Kua kāmata e ki mātou na fakatinoga ienei talu mai te 2020

- Ko te ililogia o te tulaga o te tā tutuha ma te taketi tonu o na fakatupega kae ke mafai ke fehoahoani ki na fanau ke penefiti mai i ni ākoakoga pitohili te lelei i na vahega kāmata (**taki e te MoE**)

- Fatuga ma te fakatelega o te Levolo 1- 3 o te gagana Tokelau ma te gagana Niue ko ni matākupu o te NCEA ma kua iei ni fakatatiaga mo ni taunukuga ke auhia (**taki e te MoE**)

- Fatuga ma te fakatelega o te Levelo 2-3 o te matākupu Huukehukega ki te Pahefika (Pacific Studies), ko he matākupu NCEA ma kua iei ni fakatatiaga mo ni taunukuga ke auhia (**taki e te MoE**)

- Fakalahiga o ni iētahi lihohi o te kalikalamu mo na ākoga e fakaaogā ai na gagana e lua, Pahefika ma hetahi, i loto o na ākoga mo te gagana Samoa, gagana Toga, gagana Maoli Atu Kuki, gagana Niue ma te gagana Tokelau, fakatahi ai ma ni tuhi lihohi mo te ākoakogia o te Numela, ni lihohi i te neti, fakatahi ma ni lihohi ke fai ai na ahehi (**taki e te MoE**)

- Fatuga o he fakavaka totoka mo te ākoakogia o na gagana e lua, Pahefika ma hetahi, i loto o na ākoga (**taki e te ERO**)

- Fehoahoaniga ki na lunite mo te fakaaogagia faifai pea o na gagana e lua, Pahefika ma hetahi, ma te fakaaoga lahi o he gagana Pahefika kui atu i na fehoahoaniga mai te Fakatupega mo te Ākoakogia i na Gagana e lua, Pahefika ma hetahi, ma te fakaaogā lahi o he gagana Pahefika ma, ko he vaega o ni fakatupega mo te fakatelega o na polokalame ienei i loto o na ākoga (**taki e te MoE**)

- Totoka lelei na fehoahoaniga e tuku atu mo na fanau kua teka kehe ma na ākoga, kae ke heke atu ki loto o na ākoakoga tulaga tolu (**taki e te TEC**)

- Ko te fakamautinoagia ko na fanau Pahefika kua teka kehe ma na ākoga ko he fakamuamuaga mo na fehoahoaniga (**taki e te TEC**)

- Fakatelega o na fakatūga mo te kikilaga o na hihitemi mo fehokotakiga mo na tautuaga fou i na vahega kāmata, fakatahi ai ma te fakamateāgia o na tautuaga i na ākoakoga e fakaaogā ai na gagana e lua, Pahefika ma hetahi, ma te fakaaogā lahi o te gagana Pahefika i loto o te Fakakupuga mo na Fakamuamuaga a te Atunuku (National Priority Statement) (**taki e te MoE**)

- Fakatelega o te polokalame o te Fakailoga Tino-ko he polokalame ke fehoaohani ai ki faiākoga ke fakaigoa, fetufaaaki ma ke fakatele ai te tulaga o te tautaliga ki te matākupu ko te fakailoga tino, kae ke ki lātou mafaria oi fehoaohani ki na tino ākoakogia Pahefika, na mātua, kāiga ma o lātou komiunitī (**taki e te MoE**)

- Fakatinoga o te Polokalame mo te Tu'u Malohi I Tu Makeke – Ko he polokalame mo te Olatia o na Tino Pahefika (**taki e te MoE**)

Hūiga Tāua 3:

Ke fakakau ia faiākoga uma, na takitaki ma na faiākoga kua iei te tomai fakapitoa ke fai ni fakatinoga e fakatonutonu lelei, kae, ke ki lātou iloa ma malamalama ki na aganuku ma na faifaiga a na tino ākoakogia kehekehe mai te Pahefika

Hūiga Tāua 4:

Fai ni faigā paāga ma na kāīga ke fatu ai ni avanoa faka-te-ākoakoga fakatahi ma faiākoga, na takitaki ma na faiākoga e iei ni iloa fakapitoa kae ke mafai ke tautali atu ki na manakoga mo te ākoakogia vena te hakiliga o ni galuega

Hūiga Tāua 5:

Fakaolaola, ma tāofoi mai vēnā foki ke fakatāua na faiākoga, takitaki ma na tino e i ei ni o lātou tomai fakapitoa, ma e agavaka mai na fenua kehekehe o te Pahefika

- Fakaofi atuga o ni manakoga mo te tulaga o te lelei o galuega a faiākoga ke gālulue fakatahi ma na tino ākoakogia kehekehe Pahefika ma ke fifili ki loto o na polokalame faka-te-ākoakoga mo faiākoga (ITE), ke fakaaogā ai ki ei te Fakavaka mo na Mafai fakapitoa faka-te-agantu, Te Tapasā (**taki e te Fono a Faiākoga (Teaching Council)**)

- Fakalauefa te tuku māiga o na fehoahoaniga mo na Ākoakoga ma te Atiakega o na Mafai Fakapitoa (PLD), fatu ki luga o te Tapasā: te fakavaka mo na mafai fakapitoa faka-te-agantu mo faiākoga o na tino ākoakogia Pahefika i na pitonuku kehekehe (**taki e te MoE**)

- Atiakega o he vaega fou i te neti mo te kalikalamu ke fakafaigofie ai mo na faiākoga ke kilatou mauagia na lihohi ke fehoahoani ai mo ki lātou ki te fakaleleiga o na taunukuga ma fehoahoaniga ki te olatia o na tamaiti ākoga Pahefika (**taki e te MoE**)

- Fakatelega o na lihohi o te Saili Mālo ma na fonotaga mo na fanau ākoakogia Pahefika (**taki e te MoE**)

- Fakatelega o na lihohi ma na ata o te Rising Stars – Fetu Hopo (**taki e te NZQA**)

- Fakatelega o te polokalame Inspiring the Futures (Fakananeāga o te Lumanaki) (**taki e te TEC**)

- Fakatelega o te polokalame Tupu Aotearoa – e hokotaga ai na tino Pahefika ma ki lātou e tuku maia ni tautuaga faka-te-ākoakoga ke fehoahoani ki te mauagia o ni galuega pe ko ni avanoa ke ākoakogia ai (**taki e te MPP**)

- Fakatelega o te polokalame o te Toloo - ke fehoahoani ki na Tino Pahefika i na auala kehekehe o te STEAM (matākupu i te ākoga fkt. Haienihi, Numela, Inihinina, Tekonolohi mtm), kui atu i ni fehoahoaniga fakapitoa e ve ko na fakatupega, hikolahipī, polokalame fou ma iētahi fakatinoga (**taki e te MPP**)

- Iloilogā o na fakanofonofoga o na tuhi pahi mo te ākoakogia o na gagana e lua, Pahefika ma hetahi, ma te fakaaogā lahi o te gagana Pahefika i na ākoakoga i na vahega kāmata ma na tautuaga mo te poupouakiga o fanau (**taki e te MoE**)

- Fehoahoaniga mo na tino Pahefika ke tautali ki na manakoga i te taimi nei mo te gagana Igilahi ke koleni ma/pe lehitala ai fakafaiākoga i na vahega kāmata (**taki e te MoE**)

- Iloilogā o na manakoga mo na iloa talafeagai mo na gagana ke mafai ke ulufale ai ki na ākoakoga kāmata mo faiākoga ma te lehitatala o faiākoga, ke fehoahoani ai ki te hikitia o te numela o na tino e tautatala i na gagana Pahefika e ki lātou mafai o ākoako atu i na koga e fakaaogā ai na gagana e lua, Pahefika ma hetahi, ma te ākoakogia lahi i te gagana i Pahefika (**taki e te Fono a Faiākoga**)

- Hakilikiligā o te tulaga aogā o te fakatomua mai o ni fakatinoga (pe tutuha foki), ke fakamatedai ki lātou ma na iloa fakapitoa e ve ko na hikili/poto fakapitoa i na gagana Pahefika (**taki e te Fono a Faiākoga**)

- Tuku māiga o te Reo Moana, ni koleniga ma ni ākoakoga e taketi tonu mo faiākoga ma na takitaki i na koga e ākoakogia ai i na gagana e lua, Pahefika ma hetahi (**taki e te MoE**)

Hūiga Tāua 1:

Gälulue fakatahi fakafetauāfetufaa ki ma na komiunitī Pahefika kehekehe ke tautali ki na manakoga ko hē ki tautaligia, fakatahi ai ma te fakaolaola ma te fehoahoaniga ki auala kehekehe mo te fakaaogāgia o na gagana e lua, Pahefika ma hetahi, pe ko te fakaogā lahi o he gagana Pahefika i na ākoakoga

Hūiga Tāua 2:

Tautali atu ki na fāiga fakailoga tino ma na fāiga fakapito i loto o na ākoakoga

Na Pito:

Vahega Kāmata

Ākoga

Akoga Tulaga Tolu

Komiunitī

- Fakatupega o na polokalame e matea ai ni taunukuga manuia mo na fanau Pahefika kua teka ma na ākoga, ma ke tautali ai ki na aiaiga mo na fehoahoaniga a te TEC mo na polokalame ienei (**taki e te TEC**)
  -
- Fehoahoaniga ki te fakaaogā o na fakamaumauga ma na fakamatatalaga, i te va o na vahega matutua ma na fakalapotopotoga o na ākoakoga tulaga tolu, ke fakaatili ai te lelei o te heke kehe atu o na fanau Pahefika ma na ākoga (**taki e te TEC**)
  -
- Tuku māiga o ni fehoahoaniga mo na komiunitī kui mai i te polokalame o te Tatou Fa'amalosi ke fehoahoani ki na polokalame e fatu mai e na komiunitī Pahefika (**taki e te MoE**)
  -
- Galulue fakatahi ma ni Matāgaluega fakapitoa a te Mālō ke fakatele ai te Takiala mo na Gagana Pahefika ma te Peleni o Fakatinoga a te Mālō mo Gagana Pahefika (**taki e te MPP**)
  -
- Fakataunuku te fakatinoga taki 4 – 5 tauhaga o te Poloketi Leo Moana o Aotearoa, ke malamalamā ai ki te tulaga o te fakaaogagia ma na lagona fai ake agai ki na Gagana Pahefika i luga o Aotearoa (**taki e te MPP**)
  -

Hūiga Tāua 3:

Ke fakakau ia faiākoga uma, na takitaki ma na faiākoga kua iei te tomai fakapitoa ke fai ni fakatinoga e fakatonutonu lelei, kae, ke ki lātou iloa ma malamalama ki na aganuku ma na faifaiga a na tino ākoakogia kehekehe mai te Pahefika

Hūiga Tāua 4:

Fai ni faigā paāga ma na käiga ke fatu ai ni avanoa faka-te-ākoakoga fakatahi ma faiākoga, na takitaki ma na faiākoga e iei ni iloa fakapitoa kae ke mafai ke tautali atu ki na manakoga mo te ākoakogia vena te hakiliga o ni galuega

Hūiga Tāua 5:

Fakaolaola, ma tāofofi mai vēnā foki ke fakatāua na faiākoga, takitaki ma na tino e i ei ni o lātou tomai fakapitoa, ma e agavaka mai na fenua kehekehe o te Pahefika

- Fakataunukuga o te Peleni o te Ōritetanga Learner Success, mo te manuia o na tino ākoakogia vēna ma na ākoga tulaga tolu uma (**taki e te TEC**)
-
- Gälulue fakatahi ma na fakalapotopotoga tau ākoakoga tulaga tolu ke fakaaogā ai te Fakavaka mo te Manuia o na Tino Ākoakogia (Learner Success Framework), ke fakatele ai na motele faka-te-ākoakoga e fitoi tonu ki na tino ākoakogia (**taki e te TEC**)
-
- Fakanofotonuga o te peleni o te Ōritetanga Learner Success, mo te manuia o na tino ākoakogia i loto o na tafa e fia o na ākoakoga tulaga tolu (**taki e te TEC**)
-

- Fakalauaitelega o te ākoakogia ma te atiakega fakapitoa (PLD) mo na Faiākoga Fehoahoani, ma na fehoahoaniga ki na tino ākoakogia i te Igilihī ma gagana fakaopoopo, kui mai i te Poloketi mo na Faiākoga Fehoahoani (PTAP) (**taki e te MoE**)
-
- Fakatelega o na polokalame fou e lua patino mo te ākoakogia o faiākoga kāmata Pahefika (ITE) (**taki e te Fono a Faiākoga-Teaching Council**)
-
- Fakatelega o na hikolahipi, Tagaloa Scholarships, ke fehoahoani ki te fakaolaolaga o te iloa ma te mafai o na tino Pahefika i loto o na komiuniti ma na tafa e fia o na ākoakoga (**taki e te MoE**)
-

Hūiga Tāua 1:

Gälulue fakatahi fakafetauāfetufaaki ma na komiuniti Pahefika kehekehe ke tautali ki na manakoga ko hē ki tautaligia, fakatahi ai ma te fakaolaola ma te fehoahoaniga ki auala kehekehe mo te fakaaogāgia o na gagana e lua, Pahefika ma hetahi, pe ko te fakaogā lahi o he gagana Pahefika i na ākoakoga

Hūiga Tāua 2:

Tautali atu ki na fāiga fakailoga tino ma na fāiga fakapito i loto o na ākoakoga

Na Pito:

Vahega Kāmata

Ākoga

Akoga Tulaga Tolu

Komiuniti

Ka ki mātou

- Hakilikilia te atiakega o ni faigā filifiliga o ni ākoakoga patino mo na faiākoga kāmata Pahefika (ITE) ma na tino faigaluega i na ākoga (**taki e te MoE ma te Fono a Faiākoga**)
 ●
- Iloiloa na kōgā fenua e iei ai na vahega kāmata i loto o na ākoga (**taki e te MoE**)
- Hakilikilia ni faigā filifiliga ke fehoahoani ke fakaolaola ai na hokotaga mo na vahega kāmata Pahefika (**taki e te MoE**)
- Fakalahi na lihohi mo na gagana Pahefika i na vahega kāmata (**taki e te MoE**)
- Fatu he fakavaka lelei mo te aokoako atu i na gagana e lua, Pahefika ma hetahi, i ho he tautuaga mo na vahega kāmata (**taki e te ERO**)
- Hakilikili te ono fakatino o ni iloiologa mo na kaufaigaluega ma te numela fakatuhatuha o na iunite mo te ākoakogia o na gagana e lua, Pahefika ma hetahi, i na ākoga, ke fakamautinoa e lava te numela o te kaufaigaluega e manakomia kae ke iku manuia ai (**taki e te MoE**)
- Fakafou te Kalikalamu a Niu Hila fakatahi ai ma na matākupu agai ki te Ākoakogia o na Gagana, ke matuā fakamatea ma lavea ki loto te fakatāugia o na gagana Pahefika i loto o te Kalikalamu a Niu Hila i te 2025 (**taki e te MoE**)
- Tuku māiga o ni takiala mo te fakauigaga o te Kalikalamu a Niu Hila i na nofonofoga mo te ākoakogia i na gagana e lua, Pahefika ma hetahi (**taki e te MoE**)
- Fakalauiola te mauagia o na Takiala mo te Fakavaega o na iunite Ākoakoga e Fakaaogā ai na gagana e lua, Pahefika ma hetahi, pe ko te fakaaogā lahi o he gagana Pahefika, (Establishing a Pacific bilingual or Immersion Unit), ma ke iloilo na nofonofoga mo te peleniga o na hokotaga ma na fehoahoaniga (**taki e te MoE**)

- Fakamakekeea na taumafaiga fakalauaitele vena ma na taumafaiga e taketi tonu, na fakamatalaga ma na mea faigaluega ke fehoahoani ki ni hikohikomaga faka-te-ākoakoga e opotia fakatahi ai ma e holoholo lelei na mafutaga, ma e mafai ke tautali ki na tamaiti ākoga kehekehe Pahefika ma na kāiga, fakatahi ai ma te
• Fakafoūa te PB4L Fakavaka atu tahi mo te Ākoga katoa
- Onoonoga o te tuātuhi tafakilagi o te Fakaheai te Fakamihi i Niu Hila (Bullying-Free NZ)
(**taki e te MoE**)

Hūiga Tāua 3:

Ke fakakau ia faiākoga uma, na takitaki ma na faiākoga kua iei te tomai fakapitoa ke fai ni fakatinoga e fakatonutonu lelei, kae, ke ki lātou iloa ma malamalama ki na aganuku ma na faifaiga a na tino ākoakogia kehekehe mai te Pahefika

Hūiga Tāua 4:

Fai ni faigā paāga ma na kāīga ke fatu ai ni avanoa faka-te-ākoakoga fakatahi ma faiākoga, na takitaki ma na faiākoga e iei ni iloa fakapitoa kae ke mafai ke tautali atu ki na manakoga mo te ākoakogia vena te hakiliga o ni galuega

Hūiga Tāua 5:

Fakaolaola, ma tāofoi mai vēnā foki ke fakatāua na faiākoga, takitaki ma na tino e i ei ni o lātou tomai fakapitoa, ma e agavaka mai na fenua kehekehe o te Pahefika

- Fatufatu ni motele mo ni faigā fakatinoga tutuha ma totoka ke fehoahoani ki te faitau ma te tuhituhi & fehokotakiga ma te ākoakogia o te numela i ni ākoga e kehekehe ai na aganuku ma na gagana (**taki e te MoE**)
-
- Fatufatu ni fāiga lagolago mo ni koleniga ma te atiakega o na iloa fakapitoa ma e atafia ai te Tapasā, ko he vaega mo te fakatelega o te peleni galue mo te kalikalamu ma na ahehi, fakatahi ai ma te motele mo ni fāiga tutuha totoka ma te fakafougia o te Kalikalamu a Niu Hila (**taki e te MoE**)
-

- Fakatele te National Careers System Strategy – Takiala o te Hihiitemi mo na Galuega a te Atunuku (**taki e te TEC**)
  -
- Fakalauaitele te NCEA ma te polokalame Pasifika (**taki e te NZQA**)
  -
- Fakafou te polokalame Māori and Pasifika Trades Training-Koleniga o na Matātā Kehekehe Maoli ma Pahefika (MPTT), ma na aiaiga mo te mafai ke ofi atu kiei, ma ke fakanofotonu na hūiga ki na hihiitemi mo na ākoakoga ma koleniga tau matātā kehekehe, vena ma na tulafono mo na ākoakoga (**taki e te MoE**)
  -
- Mafaufau ki ni faigā filifiliga ke fakatupe ai Na Fehoahoaniga mo na Ākoakoga mo Pahefika (Pacific Education Support Fund) ma te Pacific Education Innovation Fund-Fakatupega mo na Atiakega i na Ākoakoga mo Pahefika (**taki e te MoE**)
  -
- Fakalauaitele te fakatelega o te Talanoa Ako, fakatahi ai ma te tuku māiga o na ākoakoga ma te atiakega o na iloa fakapitoa (PLD) mo na lihohi takiala (**taki e te MoE**)
  -

- Fakalelei atili na numela fakatuhuha o faiākoga ki fanau i lalo o te 3 tauhaga i loto ona tautuaga vahega kāmata e taki e faiākoga (**taki e te MoE**)
  -
- Fakatele ni fakatinoga ke fakalelei atili ai te levolo ma te talafeagai o na totogi o faiākoga ma te tulaga o a lātou galuega (**taki e te MoE**)
  -
- Fatufatu ni auala kehekehe mo na faiākoga o na gagana Pahefika | na faiākoga e hakili avanoa ke ākoako ai i na tafa e fia o na ākoakoga e lavea ai ma na hukehukega ki te fakatāuaga o te fakaofi mai o ni itūkāiga fakatinoga ke fakaamanakia ai na iloa fakapitoa, fakatakitakiga, ke fakaāmanakia na mafai fakapitoa i na gagana Pahefika (**taki e te Fono a Faiākoga-Teaching Council**)
  - ●
- Hatala ki ni avanoa ke fatu ai ni polokalame ke fakaolaola ai te numela o na faiākoga e ākoakogia na gagana Pahefika fakatahi ma na komiunitī Pahefika (**taki e te MoE**)
  - ●
- Fakaulu mai he alauni mo faiākoga mo te ākoakogia o na gagana e lua, Pahefika ma hetahi, mo faiākoga i na vahega tulaga lua (**taki e te MoE**)
  -

Hūiga Tāua 1:

Gālulue fakatahi fakafetauāfetuāaki ma na komiunitī Pahefika kehekehe ke tautali ki na manakoga ko hē ki tautaligia, fakatahi ai ma te fakaolaola ma te fehoahoaniga ki auala kehekehe mo te fakaaogāgia o na gagana e lua, Pahefika ma hetahi, pe ko te fakaogā lahi o he gagana Pahefika i na ākoakoga

Hūiga Tāua 2:

Tautali atu ki na fāiga fakailoga tino ma na fāiga fakapito i loto o na ākoakoga

Na Pito:

○ Vahega Kāmata

● Ākoga

● Akoga Tulaga Tolu

● Komiunitī

- Iloilo na fakatatiaga mo na meatōtino ma hokotaga mo na iunite mo te ākoakogia i na gagana e lua, Pahefika ma hetahi, i loto o na ākoga (**taki e te MoE**)
  -
- Fakamanino na fakatatiaga mo na meatotino mo na polokalame fakapitoa i na ākoga, fakatahi ai ma iunite e ākoakogia ai na gagana e lua, Pahefika ma hetahi (**taki e te MoE**)
  -
- Hakilikili ni avanoa ke fakaolaola ai na auala kehekehe mo na gagana Pahefika kui mai i te Te Kura (**taki e te MoE**)
  -
- Tuku mai ni fehoahoaniga ma ni avanoa e fakapatino tonu ki te ahehiga o na matākupu o na gagana Pahefika i loto o te NCEA (**taki e te NZQA**)
  -
- Hakilikili ki ni faigā filifiliga ke maua ai ni auala mo na Hikolahipi a Niu Hila mo na gagana Pahefika (**taki e te MoE**)
  -
- Fakalahi na lihohi mo na gagana Pahefika, fakatahi ai mo na Vahega Matutua ma na ākoakoga i na levolo o te NCEA (**taki e te MoE**)
  -
- Fehoahoani ki te manuia o na fanau ākoakogia kui mai i te hikihikiga ki luga o na kikilaga ki na fakalapotopotoga i na ākoakoga tulaga tolu, kae ke faigofie ai te heke atu ki loto ma heke kehe mai i na koleniga ma na ākoakoga i na ākoga tulaga tolu (**taki e te MoE**)
  -
- Poupuaki ni hokotaga fai fakatahi i te va o na fakalapotopotoga o na ākoga tulaga tolu ke fehoahoani ki te fakanofotonuga o na polokalame kehekehe mo te heke atu o fanau ma pe ko ni a foki te ki lātou mafaia oi fehoahoani mai ai (**taki e te TEC**)
  -
- Fakatupe he polokalame e manino katoatoa mo te heke atu i na vahega matutua ki na ākoakoga tulaga tolu, e kitea ai ni ikuga manuia mo na fanau Pahefika kua teka ma na ākoga i loto o na fakahoaga o na lihohi i te lumanaki (**taki e te TEC**)
  -

Hūiga Tāua 3:

Ke fakakau ia faiākoga uma, na takitaki ma na faiākoga kua iei te tomai fakapitoa ke fai ni fakatinoga e fakatonutonu lelei, kae, ke ki lātou iloa ma malamalama ki na aganuku ma na faifaiga a na tino ākoakogia kehekehe mai te Pahefika

Hūiga Tāua 4:

Fai ni faigā paāga ma na kāiga ke fatu ai ni avanoa faka-te-ākoakoga fakatahi ma faiākoga, na takitaki ma na faiākoga e iei ni iloa fakapitoa kae ke mafai ke tautali atu ki na manakoga mo te ākoakogia vena te hakiliga o ni galuega

Hūiga Tāua 5:

Fakaolaola, ma tāofiofi mai vēnā foki ke fakatāua na faiākoga, takitaki ma na tino e i ei ni o lātou tomai fakapitoa, ma e agavaka mai na fenua kehekehe o te Pahefika

Hūiga Tāua 1:

Gälulue fakatahi fakafetauāfetufaa ki ma na komiuniti Pahefika kehekehe ke tautali ki na manakoga ko hē ki tautaligia, fakatahi ai ma te fakaolaola ma te fehoahoaniga ki auala kehekehe mo te fakaoagāgia o na gagana e lua, Pahefika ma hetahi, pe ko te fakaogā lahi o he gagana Pahefika i na ākoakoga

Hūiga Tāua 2:

Tautali atu ki na fāiga fakailoga tino ma na fāiga fakapito i loto o na ākoakoga

Na Pito:

○ Vahega Kāmata

● Ākoga

● Akoga Tulaga Tolu

● Komiuniti

- Fehoahoaniga mo na fanau Pahefika kua teka ma na ākoga ma o lātou kāiga ke mafai ke fai ai ni tonu lelei kui mai i te Takiala mo na Hihitemi mo na Audala ki na Galuega ma te Tahatū (**taki e te TEC**)
  -
- Hatala ki ni muna ke fakamakeke ai te ākoakogia o na gagana Pahefika kui mai i na ākoakoga i na ākoga tulaga tolu, fakatahi ai ma te fakaolaola o ni auala kehekehe ke ākoakogia ai, ma ke ākoakogia mai ai i na gagana Pahefika i na levolo ākoga tulaga tolu, ke fehoahoani ki na taumafaiga ke fakatokalahi te kaufaigaluega o na Gagana Pahefika i na Ākoakoga (**taki e te MoE ma te TEC**)
  -
- Hatala ki ni avanoa ke mafai ke hikihiki ai ki luga te fakaāmanakia aloakia o na auala kehekehe mo te ākoakogia o na gagana i na Ākoga Tulaga Tolu, ke fatu ai te iloa ma te mafai mo te hakililikila o ni galuega i na ākoakoga, fakaliliuga o na tuhituhiga, fakamatala kupu, ma iētahi matākupu kehekehe (**taki e te MoE ma te TEC**)
  -
- Fakalauaitele te Early Reading Together-Polokalame Kāmata Faitau Fakatahi ma te Reading Together Programme-Polokalame mo te Faitau Fakatahi (**taki e te MoE**)
  -
- Tuku māiga o ni fakamatalaga mo na tino ākoakogia Pahefika, o lātou kāiga, ma o lātou komiuniti agai ki na Gagana Pahefika i na Ākoakoga (**taki e te MoE**)
  -
- Fakafano ni fehoahoaniga ki na Pacific Community Organisations-Fakalapotopotoga o na Komiuniti Pahefika ke ki lātou mafai ai oi takitaki te fakalauiloaga o na Gagana Pahefika i na Ākoakoga (**taki e te MoE**)
  -
- Fatu he fakalauiloaga totoka mo na fehokotakiga ke hikihiki ai ki luga te iloa ma ke fakatomua ai te tāua o na gagana Pahefika ma na benefiti o te iloa o te lahi o na gagana (**taki e te MPP**)
  -
- Fatu ni lihohi i luga o te neti mo te ākoakogia o na gagana ma ni lihohi i na gagana Pahefika (**taki e te MPP**)
  -

Hūiga Tāua 3:

Ke fakakau ia faiākoga uma, na takitaki ma na faiākoga kua iei te tomai fakapitoa ke fai ni fakatinoga e fakatonutonu lelei, kae, ke ki lātou iloa ma malamalama ki na aganuku ma na faifaiga a na tino ākoakogia kehekehe mai te Pahefika

Hūiga Tāua 4:

Fai ni faigā paāga ma na käiga ke fatu ai ni avanoa faka-te-ākoakoga fakatahi ma faiākoga, na takitaki ma na faiākoga e iei ni iloa fakapitoa kae ke mafai ke tautali atu ki na manakoga mo te ākoakogia vena te hakiliga o ni galuega

Hūiga Tāua 5:

Fakaolaola, ma tāofofi mai vēnā foki ke fakatāua na faiākoga, takitaki ma na tino e i ei ni o lātou tomai fakapitoa, ma e agavaka mai na fenua kehekehe o te Pahefika

Fakaolaolaga o na Gagana Pahefika i na Ākoakoga

Ko ki mātou e Tauhi tonu

Ko na gagana Pahefika eiei to lātou tulaga tāua fakapitoa i loto o Aotearoa ma a tātou ākoakoga.

Ko ki mātou e fehoahoani ki te fakaolaolagia o na gagana Pahefika i loto o na Ākoakoga mai na Vahega kāmata, na ākoga, ma ākoakoga tulaga tolu. E lavea ai ma na fehoahoaniga ki te fakaolaola o te fakaaoagagia o na gagana e lua, Pahefika ma hetahi, ma te fakaaoagagia lahi o te gagana Pahefika i na tafa e fia o na ākoakoga.

Ko to mātou tauhi tonu e fatu mai i luga o te tulaga ma te tāua o na gagana Pahefika ma te fakaaoagagia o na gagana e lua, Pahefika ma hetahi, ke ākoakogia ai i luga o Aotearoa.

Ko te vaega fou tenei ka ono kehekehe te fakauigaga e na tino kehekehe i loto o na ākoakoga.

- » Mo te Matāgaluega o Ākoakoga ma iētahi o ana faigā paāga matāgaluega, ko te vaega tenei e fakatatia ai to mātou tauhi tonu ke fakaolaola na auala kehekehe mo na gagana Pahefika kui mai i te fakataunukuga o ni fakatinoga fakapitoa.
- » Mo faiākoga, takitaki ma faiākoga, e ke mafaia oi fakaaoagā te vaega tenei ke peleni ai mo na auala kehekehe mo na gagana Pahefika i tau tautuaga, ākoga, fale ākoako, ma te komiunitī, ma ke malamalama pe ko he a ni fakatinoga a te Matāgaluega o Ākoakoga ma ana faigā paāga matāgaluega e fakatino.
- » Mo kāiga ma na komiunitī, e ke mafaia oi fakaaoagā tenei vaega ke gālulue fakatahi ai ma iētahi tautuaga faka-te-ākoakoga, ke fakaolaola ma fehoahoani ki na auala kehekehe mo na gagana Pahefika i loto o te komiunitī, ma ke malamalama pe ko he a na fakatinoga a te Matāgaluega o Ākoakoga ma ana faigā paāga matāgaluega e fakatino.

E matuā lahi na fakamaumauga i luga o fenua ma fakavāomālō e lea mai ko te tuku atu o na fehoahoaniga ki na tamiti ākoga i na gagana a o latou komiunitī **e fakaatili fakalelei ai te tulaga o na taunukuga mo na ākoakoga ma te olatia**⁵. Ko te ākoakogia ma te fakaaoagā o tau gagana e fakatutupu ai he tulaga o te mautonu ki to tupuaga ma to fakahinomaga ma e mafai ke maua ai ni lagona o te haogalemu, ma e fakatāua ai koe i te koga e ākoakogia ai koe⁶. Ko na hakilikiliga ienei e nofotonu ma na hini fakamoemoe o te **na Fakakupuga mo na Ākoakoga a te Atunuku ma na Fakamuamuaga mo Ākoakoga - National Education priorities** ma te **Takiala mo na Ākoakoga Tulaga Tolu-Tertiary Education Strategy**.

Ko te lagolagogia o Na Gagana Pahefika i na Ākoakoga ka mafai ai foki ke **iei ai he hao lahi ki te ola malōlō katoatoa o na gagana ienei**, te kikilaga mamao mo te **Takiala o na Gagana Pahefika mo te ola lelei o na Gagana Pahefika, ke fai hao ai ki he Aotearoa manuia** ma na hini kautu ke fakamakeke ai na auala kehekehe ma na lihohi mo te akoga o na gagana Pahefika ma ke ākoakogia i na gagana Pahefika.

I te galuega tenei, e fakaāmanakia (te reo Māori) gagana Māoli ko te gagana muamua ia a Aotearoa, ko he kua e a na iwi, hapu, ma na kāiga Māoli ma ko he gagana aloakia e a Niu Hila⁷. E tautuku e ki mātou ni avanoa ke fakamakeke ai na hokotaga i te va o ta mātou fakamuamuaga o na Gagana Pahefika ma te gagana Maoli.

⁵May, S. 2020. *Hukehuke ke māina ai na tulaga o te Ākoakogia i na gagana e lua i na Ākoakoga: Iloiloga o na Muna Pitohili te Lelei* (Pacific Bilingual Education: Review of Best Practices). *Hukehuke ke mainā ki na tulaga o te lelei o te ākoakogia i na gagana e lua, Pahefika ma hetahi: Iloiloga o na muna pitohili te lelei | Na Ākoakoga e Taulia - Pacific Bilingual Education: Review of Best Practices | Education Counts*

⁶E ke mafaia oi faitau atili ki na penefiti i kinei- **Na Hukehukega ke maina ai ki na vaega pitohili te lelei mo na ākoakoga i na gagana Pahefika: Iloiloga o na muna pitohili te lelei | Na ākoakoga e Taulia ma Fakavaka o na muna lelei a te ERO - ERO's Quality Framework** ma na fakamatatalaga lagolago **kotokotoga o na fakamaoniaga e, maua i luga o te neti**

⁷Te Ture mo te Reo Māori 2016

“E manakomia na ākoga ke
taliagia e ki lātou na kete o na
poto kehekehe e kavatu e na
fanau ma ki lātou”

Tokoroa 2022

“E manakomia ke kavatu ni avanoa mo na fanau ma na kāiga iēia e ono olaola i lalo o he hihitemi e ākoakogia ai i na gagana e lua pe ko te fakaaoḡā lahi o he gagana Pahefika.”

Tauranga 2022

**Ko te Fakanofotonuga ma te Takiala
mo Gagana Pahefika 2022 -2032**

Ko te Mālō o Niu Hila e iei ni ona tiute fakapitoa ma ni tautaliga patino ki na gagana Pahefika.

Ko te uluaki *Takiala mo na Gagana Pahefika* na lolomi i a Hetema 2022. Na fakamatea mai ai ni gagana e iva kua taketi kiei ma e fakamatala mai ai te tulaga e iei ai, te tulaga o te ola manuia e iei ai ma na moemitiga mo na gagana ienei i Aotearoa. Na fakamatala mai ai foki ni fakatinoga patino ki na gagana kehekehe ke fakamatea ai na tulaga ienei.

Ka ki mātou tuku atua na fehoahoaniga taki ki na moemitiga vena na afainaga patino e iei ai na komiunitī

Ko ki mātou nae gālulue fakatahi ma na komiunitī Pahefika ma te pito a na ākoakoga ke malamalama ki mātou ki a lātou moemitiga mo na gagana Pahefika i na ākoakoga. Na fehokotaki ki mātou ma na komiunitī i te 2022, ma na ākoakogia ai ki mātou mai na talanoaga na fai agai ki luga o te Peleni mo na Fakatinoga i na Ākoakoga mo te Pahefika i te 2018 ma te 2019 ma te Takiala mo na Gagana Pahefika i te 2021. Kua ākoakogia foki ki mātou mai te Fakamaumauga o Fakamatatalaga mai te Leo Moana o Aotearoa i te 2021.

Ko na fakamatatalaga kua ki mātou lagonagia mai na komiunitī ma te pito a na ākoakoga kua mafai ke fatu ai te fakakupuga o te polihī tenei. Ko ki mātou ka tauhi tonu ki te tuku atuga o na fehoahoaniga, fua ki na mea kua ki mātou iloa ki na moemitiga o na komiunitī mo na auala kehekehe mo te gagana, ma fatu ki luga o ni mafuaaga e tolu na fakamatea mai i te Takiala mo na Gagana Pahefika: ko te tulaga e iei nei na gagana, ko te aofaki o ki lātou e fakaaogagia, ma to lātou hokotaga ki Aotearoa⁸.

E fakaaogā e ki mātou na mafuaaga e tolu ienei mai te Takiala mo na Gagana Pahefika ke takiala ai ki tatou:

Fakaolaolaga Fakavavevave	Fakamakekega o te Fakaaogagia ma te Fakatāuaga	Fehoahoani ki na fakatinoga e taki e na komiunitī mo te Fakaolaolaga ma te Fakaleleiga o te gagana
<i>Te Gagana Tokelau</i> <i>Te Gagana Niue</i> <i>Te Gagana Maoli Atu Kuki</i> Ko te vaega tenei e matea i he gagana kua maualuga te tulaga o te fakapokepoke te ono galō atu, e taikole te numela o na tino e tautatala ai, e maualalo te ako atu mai teia tupuluga ki tetahi, ma e lahi ni ana hokotaga fakavaomālō ki Aotearoa, ma e iei ni tiute patino fakatetulafono fakavae ke toe fakaolaola ai ienei gagana. Ko te tokalahiga foki o na tino ienei e maua i luga o Aotearoa, ma e mahani lava putui fakatahi i na komiunitī e nonofo ai.	<i>Te Gagana Samoa</i> <i>Te Gagana Toga</i> Ko te vaega tenei e matea i te tulaga o te tokalahi o na tino ma te maualuga o na tino e tautatala ai, kae matea foki i te vave pakū ki lalo o te aofaki o na tino e tautatala ai vena na fuainumela agai ki te ako atu a tetahi augā tupulaga ki tetahi. Ko Niu Hila e iei ana fehokotakiga fakavaomālō ma fakatetulafono ma Samoa, e ve ona fakamatea mai i te Faigā Feagaiga o te Faigā Uo o te 1962. Ko te vaega tenei ko he fakamuamuaga maualuga mo na taumafaiga mo te taupaugia ma te fakaleleiga.	<i>Te Gagana Tuvalu</i> <i>Te Gagana Lotuma</i> <i>Te Gagana Fiti</i> <i>Te Gagana Kilipati</i> Ko te vaega tenei e matea i te maualalo o na tino kae e tau fai ake na numela o kilatou e tautatala i na gagana ienei ma e iei ni o lātou hokotaga aloakia ma Niu Hila. E taikole te numela o na tino i loto o na komiunitī ienei na fananau i Niu Hila ma e kehekehe foki te levelo e iei te tulaga fakapokepoke o na gagana.

⁸Kikila ki te **itulau 33** o te Takiala o na Gagana Pahefika- [Pacific-Languages-Strategy-2022-2032.pdf \(mpp.govt.nz\)](https://www.mpp.govt.nz/Pacific-Languages-Strategy-2022-2032.pdf)

Ka ki mātou tuku atua ni fehoahoaniga patino ke atafia ai na itūkāiga komiunitī

E lahi ni muna e mafai ke fai mo na Gagana Pahefika i na Ākoakoga, lavea ai ma te fakaaoogā o na gagana e lua, Pahefika ma hetahi, ma te fakaaoogā lahi o te gagana Pahefika, ko te ākoakogia o na gagana Pahefika i loto o te Kalikalamu a Niu Hila ma na fehoahoaniga ki te ākoakoga o na komiunitī⁹. Ko na muna ienei e mafai ke fakatino i na ākoakoga i na vahega kāmata, na ākoga ma na ākoga tulaga tolu.

Ko ki mātou ka gālulue fakatahi ma na komiunitī e iei na gagana Pahefika kehekehe, ke fatu ni auala kehekehe e lelei atu tona tautaliga ki na moemitiga mo na gagana Pahefika i na Ākoakoga fakatahi ma o lātou komiunitī, ma na manakoga fakapitoa mo te gagana i na nofonofoga kehekehe, ma a lātou hokotaga ma te Mālō o Niu Hila. Ko te galuega tenei e lavea i loto o te tulaga o na kikilaga fakalauaitele ki na ākoakoga ma ka tautali ki na fakatonuga mai te Takiala mo na Gagana Pahefika.

I ni fāiga talafeagai, ko ki mātou ka kāmata ta mātou kikilaga mo ni muna fou ma ni fehoahoaniga o na auala kehekehe mo te gagana Samoa ma te gagana Toga i loto ona vahega matutua ma ākoga tulaga tolu, ma te gagana Tokelau, te gagana Niue ma te gagana Maoli Atu Kuki i na vahega kāmata.

Ko na auala kehekehe ienei e lavea ai te fakaaoogā o na gagana e lua i na tautuaga vahega kāmata, te fakaaoogā o na gagana e lua, Pahefika ma hetahi, ma te fakaaoogā lahi o te gagana Pahefika i na ākoga tulaga lua, ni avanoa mo te ākoakogia o na gagana ienei fakamatākupu i na ākoga tulaga lua ma na vahega matutua, fakatahi ai ma te NCEA ma na auala kehekehe mo na ākoga tulaga tolu.

E ki mātou iloa e lahi na manakoga mo te fakaaoogā o na gagana e lua ma te fakaaoogā lahi o te gagana Pahefika i na ākoakoga i loto o na komiunitī mo te gagana Samoa, ma ka i ei ta mātou fakamuamuaga patino ke tautali ai ki na manakoga ienei. Ko ki mātou ka gālulue fakatahi ma te Matāgaluega mo na Tino Pahefika ke fehoahoani ki na komiunitī e taki e ki lātou ni fakatinoga ke tautali ai ki na moemitiga ma na manakoga mo te gagana Tuvalu, gagana Fiti, gagana Kilipati ma te gagana Lotuma.

E ki mātou amanakia foki e iei ni iētahi gagana Pahefika ma iētahi komiunitī i Aotearoa. Ko ki mātou ka gālulue fakatahi ma te Matāgaluega mo na Tino Pahefika ke fakamatea ai ni avanoa ke fehoahoani ai ki na komiunitī ienei i loto o ni nofonofoga faka-te-ākoakoga.

Ko na fakamatalaga mo te aofaki o na tino ākoakogia mai loto o na komiunitī ienei e fakaaoogā ai na gagana, vena ma na levolo e iei i te taimi nei mo na fehoahoaniga mo na Gagana Pahefika, e fakatatia tonu mai i te pepa fakaopoopo o na fakamaumauga. E tāua mo te Matāgaluega ke fakaauau te fakaolaolaga o ana fakamaumauga agai ki na tamaiti ākoga ma te kaufaigaluega ma ki lātou e i na tautuaga faka-te-ākoakoga mo na gagana Pahefika i na Ākoakoga.

⁹Mo te mafuaaga o tenei fakakupuga o te polihī, “gagana e lua, Pahefika ma hetahi, ma te fakaaooga lahi o he gagana Pahefika” ko te fakaaoogā tenā o he gagana Pahefika ma hetahi gagana (Igilihī) ke ākoakogia ai ia fanau i te 51% o te taimi ākoako; ‘ākoakogia o he gagana Pahefika i loto o te Kalikalamu Niu Hila’ ko tona uiga ko te ākoakogia o he gagana Pahefika fakamatākupu pe ko te faka-ako o he gagana Pahefika ke ākoako ai ia fanau i lalo ifo o te 50% o te taimi; ma ‘ko te ākoakoga i na komiunitī’ ko tona uiga ko na ākoakoga e tuku atu e na fakalapotopotoga i na komiunitī.

Ka ki mātou fakaaogagia ni muna kehekehe ke fehoahoani ai ki na Gagana Pahefika i na Ākoakoga

“Fakamakeke atu ki lātou e nonofo ma na iloa fakapitoa i loto o a tātou komiunitī i ni lihohi ma ni meafāigaluega, kae ke fakahoa mai to lātou tomai”, Ueligitone, 2022

Ko te Matāgaluega o Ākoakoga ma ana faigā paāga matāgaluega ka fakaaogā ni muna kehekehe mo na vahega kāmata, na ākoga ma na ākoga tulaga tolu ke fehoahoani ki te fakaolaolaga o na Gagana Pahefika i na Ākoakoga. Ko iētahi muna kua fakaaogagia ma kua totoka te fakatinoga, ka ko iētahi koi tau atiake. Ka galulue fakatahi ki mātou ma na komiunitī Pahefika ke fehoahoani ki o lātou takitaki o na Gagana Pahefika i na Ākoakoga.

Ka ki mātou fakaaogāgia na muna ienei ke fakatele ai na fakatinoga tāua na fakamatea mai i te Peleni o Fakatinoga. E ke mafaia oi kikila ki na fakatinoga ienei e fakaauau ma ka kāmata vena ma na fakatinoga ka ki mātou faia ke fakaolaola ai na gagana Pahefika i loto o na ākoakoga i te vaega o te Hūiga Tāua 1 i te **itulau 48-53** ma te Hūiga Tāua 5 i te **itulau 69-73** o te Peleni o Fakatinoga.

Ka ki mātou fuagia ma lipoti faifaipea ki te tulaga o te holoholo lelei

Ko te Matāgaluega o Ākoakoga ka ki lātou fuagia ma lipotia mai taki lua tauhaga ki na komiunitī Pahefika, te tulaga o te holoholo lelei o na fakatinoga kui mai i te Peleni mo te Lipotiga o te Holoholo Lelei o na Fakatinoga (Action Plan Progress Report), vena ma te lipotiga te Takiala o na Gagana Pahefika (Pacific Language Strategy).

Ko te Ofiha mo te Iloiloga o na Ākoakoga (Education Review Office), e fatu e ki lātou te Fakavaka o te Ākoakogia i na Gagana e lua ma te fakaaogā lahi o te Gagana Pahefika (Pacific Bilingual and Immersion Education Quality Framework), kae ke tuku mai ai ni takiala manino ma holotonu agai ki na metotia pitohili te lelei faka-teākoakoga mo na tautuaga mo na vahega kāmata ma na ākoga. Ka kavea te vaega tenei ma taki mo te iloiloga o na tautuaga talafeagai ma na ākoga.

Ko i lahi ni galuega e tatau ke fai

Ko i lahi ni galuega e tatau ke fai ke fehoahoani ki na Gagana Pahefika i loto o na Ākoakoga i Aotearoa. I te Peleni o Fakatinoga tenei, kua ki mātou fakamateā te galu fafati muamua o na fakatinoga ke tuku mai ai he fakavae e mafai ke olatia. E tatau ke fakafou faifai pea na fakatinoga ienei.

E maua ietahi fakamatalaga i te tuatuhi i te tuatuhi i te neti:

<https://conversation.education.govt.nz/action-plan-for-pacific-education>

**Te Tāhuhu o
te Mātauranga**
Ministry of Education

**Te Kāwanatanga
o Aotearoa**
New Zealand Government